

**МЕСТНИ РЕСУРСИ ЗА СПРАВЯНЕ С КРИЗИ: КУЛТУРНОТО
ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО НА ЛОКАЛНИ ОБЩНОСТИ В ЯПОНИЯ**

Проф. д.с.н. Мая Келиян

*Институт по философия и социология при БАН, секция „Общности и идентичности”
1000 София, България, mayakeliyan@gmail.com*

Абстракт

Докладът изследва значението на местните инициативи за развитие на местната икономика, за преодоляване на кризи, за укрепване на общностния дух и възраждане на надеждата за по-добро бъдеще за локалната общност и нейните жители. Представени са резултати от авторови изследвания в три японски общини: Ое в префектура Киото, Иваки в префектура Фукушима и Киши в префектура Вакаяма. Използвани са предимно качествени методи, като: наблюдения и включени наблюдения, дълбочинни интервюта и фокус-групови дискусии с местни жители, администратори, експерти, неформални лидери на местната общност и др. Анализът се основава на теоретичната рамка на проекта „Местните празници: ресурс на локалните общности за справяне с кризи“, финансиран от ФНИ на МОН (КП-06-Н45 / 5 от 30.11.2020). И в трите изследвани селища местните институции и хора успяват да открият и използват уникални ресурси, които да превърнат в източник за развитие на туризма: в Ое това са легендите и класическият епос, в Иваки – минералните извори и специално създаденият Хавайски център, а в Киши – бездомна котка, която се превръща в „рекламно лице” на местната железница и в притегателен център на туристическия поток в градчето. Изследваните локални общности и техните инициативи са пример за успешно сътрудничество между местните институции и жителите на изучаваните селища с цел ревитализация на местната икономика и развитие на местната култура.

Ключови думи: *локални общности, местни ресурси, местни институции, предприемчиви местни актьори.*

Увод: цел, теоретична рамка и методологически подход

Целта на статията е да се характеризира ролята на местните инициативи за развитие на местната икономика в Япония, значението им за преодоляване на кризи, за укрепване на общностния дух и за възраждане на надеждата за по-добро бъдеще за локалната общност и за нейните жители. Представени са резултати от авторови изследвания в три японски общини: Ое в префектура Киото, Иваки в префектура Фукушима и Киши в префектура Вакаяма, проведени по време на изследователска работа в Япония през периодите 1997/1998 г., 2012/2013 г., 2015/2016 г. и 2018/2019 г. Използвани са предимно качествени методи, като: наблюдения и включени наблюдения, дълбочинни интервюта и фокус-групови дискусии с местни жители, местни администратори, експерти, неформални лидери на местната общност и други. Анализът се основава на теоретичната рамка на проекта „Местните празници: ресурс на локалните общности за справяне с кризи“, финансиран от ФНИ на МОН (КП-06-Н45 / 5 от 30.11.2020). Според автора, в понятието „ресурси на локалната общност” се включват всички минали, налични и потенциални възможности и дадености, които са използвани от местните хора за постигане на поставената цел – а именно преодоляването на кризи, в които локалните им общности са въввлечени (Тилкиджиев и др. 2000). Изследователското внимание е фокусирано върху широкия набор от възможности, които изучаваните селища използват за своето развитие: става дума за техния културен, социален, мобилизационен, икономически, предприемачески и пр. е. потенциал, който те успяват да разгърнат, развият и в крайна сметка да превърнат в свой значим общностен ресурс. Предприемчиви местни хора създават общностните стратегии за постигане на колективните цели на членовете на локалната общност (Келиян, 2010). Колективното действие в изучаваните японски локални общности се реализира в

рамките на определен предзададен социално-икономически контекст и в моралните структури на “традиционната култура”, които са общоприети за легитимни (Hobsbawm, 1983; Manzenreiter and Holthus, 2017). Кризите насочват местните хора към търсене на нови, неразработени дотогава и дори „куриозни” ресурси, като изработват стратегии за успешно насочено и осъществено социално действие, което засилва общностния дух и ги сплотява около ценностите на комунитаризма (Etzioni, 1993; Pekkanen et al., 2014). Развитието на туризма се използва от локалните общности за стимулиране на местната икономика и за нейното съживяване в периоди на трудности и кризи. Въпросът, пред който са изправени местните институции и хора е какъв да бъде ресурсът за привличане на туристи в тяхното селище. Обикновено той се търси в културно-историческото минало на региона, в неговите традиции, обичаи, бит, поминък, занаяти, природни дадености и други. Една от целите на туристическите пътувания в Япония е непременно да се опитат известни местни продукти, което е задължителен туристически ритуал и дейност, около която е организиран туризмът. Друго правило е да се купят местни сувенири, които се подаряват на колеги, близки и познати след завръщането им у дома, като по този начин и те да бъдат индиректно съпричастни с посетеното от туристите място, да съпреживеят макар и косвено, тяхното пътешествие. Става дума за дребни сувенири, като особено популярни са местните храни. По този начин развитието на туризма стимулира местните занаяти, селското стопанство, производството на храни и други подобни дейности. И в трите изследвани селища местните хора успяват да открият и използват уникални ресурси, които стимулират развитието на туризма. Общото между тях е, че се използват нетипични, дори нестандартни ресурси, които в началото, поне в първите две селища са били посрещнати с недоверие и дори с известна съпротива от местните хора. Но успешната реализация на инициативите на предприемчиви социални субекти: бизнесмени, администратори и мениджъри ги превръщат в емблема на изучаваните селища, в тяхното популярно ново “лице”.

Легендите и класическият епос като местен ресурс: Ое чо в префектура Киото

Легендите и класическият епос са превърнати в ресурс за развитие на туризма в градчето Ое, префектура Киото, чиято общинска администрация в началото на 90-те години на ХХ в. разгръща инициативата, предложена от ръководителя на отдела за градско планиране. Идеята на пръв поглед е странна, защото се предлага да се използва легендата за дявола – *они*, известна от класическия епос “Легенда за Генджи”. В цялата община е създадена печеливша “*они* индустрия”, чийто център е землището на село Бушшоджи, където според легендата през Средновековието се е състояла епична битка между *они* и самурай, победил демона и спасил отвлечена принцеса. В Ое чо е изграден “*Они* туристически център”, а край Бушшоджи е построен атрактивен Музей на демоните. Тъй като е замислен и реализиран като музей не само на местните, но и на всички демони по света, той е наречен Japanese Devil Exchange Museum. Названието е свързано и с “обмяната на опит” между община Ое и сходни музеи в Китай, като периодично се организират взаимни посещения. Във въпросния музей са изложени експонати, свързани с подобни митове в Корея, Русия и други страни. Докато в миналото *они* е въплъщение на злото, то в постмодерната му трансформация той се превръща в миловиден немирник, надлъган, напиток със саке и в крайна сметка победен от находчив самурай. В общинската библиотека може да се намери литература за всичко, свързано с *они*, дори и детски приказки с картинки на същата тематика, но в съвременен контекст. На площада пред гарата, в центъра на *они* парк е построен красив фонтан със статуи, изобразяващи дяволи, дяволици и малки дяволчета. Смешните и миловидни демони са „включени” дори в менюто на местни ресторанти, като на тях шеговито са кръстени някои блюда. Статуи и табели, изобразяващи *они* са поставени на територията на цялата

община, в района има редица забележителности, свързани с легендата. Като пример може да се посочи камък, на който може да се види издълбан от природните сили отпечатък, наподобяващ изображение на палеца на крака на Шутендоджи - въпросното *они*. Ежегодно се провежда местен фестивал - *мацури*, посветен на *они*, а през две години се организират конференции, обсъждащи фолклорни легенди и други литературни, етнографски и пр. е. източници, свързани с подобни митове, като тези дейности се организират от членовете на местния Клуб за изучаване на *они*, в който участват и доброволци от цяла Япония. В резултат на положените усилия Ое чо има славата на "градчето на *они*" и привлича посетители, като развиващият се местен туризъм осигурява поминък на хората от локалната общност. Местните инициативи се спонсорират със средства, отпускани от държавата и от префектура Киото. Интервюиран местен администратор споделя:

"Трябва да се инициират проекти, които да са добре обмислени. Ако поискаме пари за път, няма да ни отпуснат, защото населението ни е малко. Но като направим проект, в който обясним, че това е 'пътят на они' и е свързан с цялостната концепция за развитие на туризъм от легендата – тогава ни финансират."

Този случай показва как дори класическият епос може да се използва като ресурс и е пример за успешна постмодерна интерпретация на традицията. Но според някои местни хора, потенциалът на легендата за *они* има своите ограничения; трябва да се намерят и други ресурси за развитие на туризма, а не да се залага само на един от тях. Замислят се и нови проекти, акцентиращи върху еко туризма и разчитащи на местни природни дадености като реки, водопади и планини, както и на аграрния туризъм, свързан с биоземеделие. Друг интервюиран местен администратор обяснява:

"Сега паралелно с проекта, свързан с они работим и по друг, наречен 'реката на живота', чийто център е местната река Ирагава. Укрепихме бреговете ѝ, но не ги бетонирахме, а направихме изкуствени скали и така запазахме природната ѝ красота. Създадохме места за отдих, разходка и барбекю и реката стана предпочитано място и за туристи, и за местните хора. Идея за това ни дадоха преподаватели от Университета Киото, с които си сътрудничим в програмата 'Открит университет'. Ще развиваме и риболова като туристическа атракция. Така освен планината, център на еко туризма ще бъде и реката... Третият акцент в новата ни инициатива е аграрният туризъм, свързан с производство на биопродукти по традиционни методи. Днешните хора сме носталгични по своето минало, по простия, естествен и хармоничен живот, който са водили предците ни. Предимство на малка, отдалечена и планинска община като нашата е, че може донякъде да върне жителите на големите градове назад във времето."

Тези проекти включват и планове за разширяване на производството на местни сувенири, традиционни кулинарни специалитети и разширяване на предлаганите туристически услуги. Както обобщава интервюиран служител от общинския отдел по благоустройство в Ое чо:

"Успехът на тези дейности изисква местните инициативи да бъдат атрактивно представени в префектурата и на централно ниво, защото ако не ни отпуснат средства, не можем да ги осъществим. И много важно е да се убедят местните хора, да се образуват, да се обучат, да спечелим тяхното доверие и съдействие и да работим съвместно с неформалните съвети и структури."

Интервютата с инициативни местни актьори показват, че по повод на редица дейности и проекти в локалната общност понякога възникват несъгласия, противоречия, дори конфликти между местните хора, породени от различията в интересите вижданията и разбиранията им. В община Ое също планове за бъдещето разделят инициативните местни актьори на две групи – на такива, които са за развитие на *они* индустрията и на

други, които са против продължаването ѝ, като настояват да се акцентира върху ресурсите на природните дадености. Интервюиран местен администратор обобщава ситуацията по следния начин:

“Нормално е хората да мислят различно, да спорят, дори да се карат. Важното е да мислят за бъдещето на своята общност... и да са активни. Тогава ще се намерят и начини да се споразумеят, да постигнат баланс, да стигнат до консенсус.”

Развитието на градчето през последните две десетилетия показва, че паралелно могат да се развиват и двете посочени направления в местния туризъм, без да си противоречат, като взаимно се допълват. Както споделя местен жител:

„Красива природа, планини, реки се срещат из цяла Япония... но тук, при нас всичко това се съчетава с красива легенда... а като добавим и вкусните местни храни, био земеделието... ние предлагаме на туристите нещо различно...”

Хавайски спа курорт в град Иваки, префектура Фукушима

В района на Иваки, разположен в подножието на планината Абукума се намират най-големите каменовъглени залежи на Япония, като въгледобивът в областта се развива от 1883 г. насам. През 60-те години на XX в. японската индустрия претърпява структурни промени: постепенно значението на енергията, произведена от въглища започва да намалява, което е свързано с нарастналото използване на петрола. Оказва се, че вместо да се добиват въглища е по-изгодно да се внася петрол. Това води до закриване мините и изпраща региона пред икономически трудности и заплахата от безработица сред местното население, работещо предимно в минната индустрия и в обслужващия я сектор. Зам.-директорът на въгледобивния гигант – Ютака Накамура предлага на общинския съвет икономиката на градчето и региона около него да бъде съхранена, като ресурсът за развитието им се премести от мините към потенциала на многобройните минерални извори. Особено популярна, ако не и най-разпространена форма на отдых в Япония е спа-туризмът или посещението на горещи минерални извори, т. нар. *онсен*, като японската култура на банята включва и ежедневната практиката на киснене всяка вечер във вана (*офуро*). На много места из страната са изградени традиционни хотели (*рюокан*) с *онсен* към тях, където в задължително включените към нощувката вечеря и закуска се предлагат местни кулинарни деликатеси. Проблемът на градчето е, че местните хотели от този вид са малки и са посещавани предимно от местни хора, тъй като нямат потенциал да се конкурират с големите и известни спа курорти в страната. Накамура предлага в Иваки да се изгради Хавайски център – идея, която в началото предизвиква само усмивки, неодобрение и съмнения. Необичайното му хрумване възниква, когато търсейки уникален ресурс за малкото градче, той разглежда глобуса и установява, че Иваки се намира на една и съща географска ширина с Хаваите, като те са разположени от двете страни на Тихия океан. Но климатът в Иваки далеч не е хавайски: градчето е в Североизточна Япония и под влияние на океанското течение Курошийо е със студени и снежни зими. След многобройни спорове и обсъждания, местните хора решават да се построи тематичният парк Хавайски център, предлагащ спа комплекс с главна атракция гала представление с хавайски танци. За танцьорки са обучени 18 местни момичета, дъщери на загубилите работата си миньори. Всички наети на работа в центъра са местни хора, храната е приготвена от продукцията на местни фермери, а сувенирите са изработени от местни предприятия и занаятчии. Подготвителната работа е трудна и продължителна, защото локалната общност е твърде консервативна, за да приеме бързо новите идеи на Накамура и да се убеди в евентуалния им успех. Центърът е замислен и построен така, че да не отнема клиентите на малките местни хотелчета, а напротив, към тях да бъдат насочвани гости, които са привлечени от хавайската тематика. След много трудности, свързани с построяването му, както и с подготовката

на гала представлението, Хавайският център е открит на 15.01.1966 г. Популярността му през годините нараства, привличайки по милион и половина посетители годишно. През 2004 г. той е на десето място по посещаемост от всички тематични паркове в Япония, а през 2006 г. е сниман многократно награждаваният филм “Hula Girls”. Филмът разказва историята на създаването на Хавайския център, за премеждията, през които преминават местните хора, техните търсения, спорове, дори и конфликти, за неуморното посвещение на каузата на градчето и за постигнатия с цената на общите усилия успех. Тройното бедствие, което сполетява Североизточна Япония на 11.03.2011 г.: силно земетресение, последвано от цунами и авария в атомната електроцентрала Фукушима причинява разрушения в региона и води до затваряне на курорта. Загиналите жители на Иваки в резултат на земетресението са 277 души. Тяхната гибел е причинена не от основния трус, а от множеството разрушителни трусове месец по-късно. Най-голямо бедствие за региона е радиоактивната криза в резултат на аварирания реактор на Първа атомна електроцентрала на Фукушима, защото Хавайският център се намира в същата префектура, близо до нея. Туристите отказват да посещават курорта поради изтеклата радиация. Тогава, когато съдбата на центъра изглежда безнадеждна и очакванията са, че той ще бъде затворен, собственикът му Казухико Сайто решава да повтори националното турне, което е организиран преди 45 г. При създаването на центъра момичетата от хавайската група – т. нар. *хула гърлс* са изнесли множество представления из различни части на Япония, предвождани от Казухико Сайто. Той споделя, че:

„Да се затвори Хавайският център през 2011 г. е по-лошо от затварянето на минуте преди 45 г. Това би било много лоша репутация...не само за нас, за центъра, но и за нашето градче, за всичко, което е направено досега през годините... това означава да го загърбим и да го предадем.”

Танцьорките от хавайската група, както настоящите, така и вече пенсионираните, гастролират на доброволни начала из цялата страна, събирайки средства за пострадалите от тройното бедствие, изнасят представления и в селищата с временните убежища, построени за хората, загубили домовете си, за да повдигнат духа им. На 8.02.2012 г. Хавайският спа курорт отново започва работа, благодарение на доброволческия труд и усилията на местните хора.

Работещите котки: Тама чан, почетен началник на гара Киши, Вакаяма

Тама, наричана умалително Тама чан е бездомна котка, родена в района на гара Киши през 1999 г. Още от времето, когато е малко коте, тя посреща и изпраща всички пристигащи и заминаващи влакове, а благодарение на миловидността, гальовността и кроткия си нрав е любимка на служителите на железниците, пътниците и местните хора. Същевременно заедно с майка си, тя се грижи и за опазване на района на гарата от гризачи, които поради многобройните оризища, зеленчукови градини и ниви наоколо, са доста разпространени в района и унищожават реколтата на местните фермери. През 2006 г. районното управление на железниците в префектура Вакаяма решава да закрие линията, както и гара Киши поради намаления брой пътници и последвалите финансови загуби. Това води до затваряне и на магазините, кафето и ресторантчето, които са в района. Тогава на местния началник гара, който е любител на кучета и дотогава не е сред тези, които обръщат особено внимание на котката посрещаща и изпращаща влакове, му хрумва да предложи на ръководството на районното управление на железниците да “назначат” Тама чан на работа и да пробват как това ще се отрази на пътникопотока и на посещаемостта на гара Киши. През периода 2007-2015 г. Тама чан “работи” в началото като началник гара, а по-късно е повишена в главен началник гара, като броят на посетителите нараства с по 300 000 души годишно, а приходите от местния туризъм за този период са около 1 млрд. и 100 млн. японски йени (или 8 млн. и 211 хил. евро).

Аранжирани са три специални влака, които превозват пътниците от Вакаяма до Киши: влакът на Тама, влакът на играчките и ягодовият влак. Те са красиво илюстрирани, в тях са направени специални отделения, където децата могат да се забавляват и да си играят с предоставени им от железницата играчки. Близко до гарата се намират ягодови полета, които туристите могат да посетят. На територията на гара Киши, освен офисът на Тама, където тя „работи“, следвайки стриктно изписаното на вратата „работно време“, наметната с пелерина, с шапка на главата и знаци, удостоверяващи ранга ѝ, туристите могат да посетят кафене, музей на Тама, както и сувенирен магазин. Сладкишите и напитките в кафенето са на котешка тематика, а сред многобройните сувенири се срещат календари, папки, кукли, значки, магнити и всякакъв арсенал от вещи, посветени на Тама и нейните подгласнички – други „работещи“ котки в региона. През лятото на 2015 г. Тама *чан* умира на 16 г. възраст, като от благодарност за преданата ѝ служба, специално за нея е построен малък шинтоистки храм в съседство до гарата, в който тя е канонизирана като шинтоиско божество, покровителстващо котките. На мястото ѝ е назначена нейната заместничка – котката Тама II, която продължава да служи на каузата на местната железница и на местните хора. В рекламните брошури на железниците на префектура Вакаяма, Тама *чан* е представена като „главен началник гара на станция Киши във вечността“ и любезно кани туристите да посетят гарата, да пътуват с железницата и да се запознаят със заместничката ѝ.

В търсене на социалната надежда

През 2005 г. екип от учени, обединени в проект, разработван от университета Васеда изследват потенциала на местните общности и на обществото да създадат и поддържат условия за „социална надежда“ и „социален оптимизъм“ (Ishikura, 2008). Проектът им е провокиран от съдбата на селища, които в резултат на индустриалното реструктуриране от края на 70-те години на XX век насам губят традиционния си поминък и са заплашени от намаляване и застаряване на населението, т. е. споделят съдбата на изследваните по-горе три селища. Според тях, социалната надежда е въплътено в действие силно желание, стремеж на общността да постигне конкретни общи цели. Тя е необходимо условие за ревитализацията на региона, като за успешната ѝ реализация са необходими следните важни условия: 1) да се открие уникален местен ресурс, който да се постави в основата на реструктурирането на локалната икономика; 2) „социалната надежда“ да бъде споделена от членовете на локалната общност, те да са убедени в необходимостта от реализацията ѝ и да съдействат за постигането на общата цел; 3) да се създаде и разгърне мрежа от социални взаимоотношения в рамките на общността, както и с други поддръжници на нейната кауза с цел взаимопомощ и сътрудничество. За постигането на успех са нужни не само визионерство, инициативни местни социални актьори и социален капитал, важно е да се стимулира колективното действие и да се разгърне съвместна работа в името на общностната цел. По този начин „социалната надежда“ на общността не е продукт на привилигираната позиция на един или друг регион, на поставянето му в по-добри условия, на по-благоприятните природни, икономически и други дадености, при които е поставен, а е резултат на предприемчивостта на местните хора, на създадените от тях инициативи и мрежи от социални отношения.

Заклучение

И в трите изследвани случая местната икономика изпада в сериозни затруднения, които я поставят в рискова ситуация, заплашваща локалната общност от безработица и в резултат от това – депопулация. Решаващо значение за разрешаването на кризата е предприемчивостта на местните актьори и подкрепата, която те получават от местните

хора и институции. Те успяват да открият местни ресурси, към които да насочат инициативите си, да намерят съмишленици на своята нестандартна идея за местно развитие и да я превърнат в колективна надежда и кауза на общността. Изследваните локални общности и техните инициативи са пример за успешно сътрудничество между местните институции и жителите на изучаваните селища с цел ревитализация на местната икономика и развитие на местната култура. Развитието на туризма в повечето случаи е подпомагано от представители на общинската администрация, местния бизнес и местни икономически структури, които се включват в инициативи, целящи диверсификация на местната икономика. Работата на общинската администрация има решаващо въздействие върху разгръщането на предприемчивостта на местните актьори и подкрепата ѝ за дейността им е важна предпоставка за успеха на локалните инициативи.

Библиография

Келиян, М. 2010: Келиян, М. Стил на живот на локалната общност: Съвременна Япония. Алекс-принт. Варна.

Тилкиджиев, Н., Келиян, М., Колева, Г. и Стоилова, Р. 2000: Тилкиджиев и др. Периферната община: ресурси за местно развитие. ЛИК. София.

Etzioni, A. 1993: Etzioni, A. The Spirit of Community: The Reinvention of American Society. Touchstone. New York.

Hobsbawm, E., 1983. "Inventing traditions". In: The invention of tradition. Eric Hobsbawm and Terence Ranger (Eds.). Cambridge: Cambridge University Press, 1–15

Ishikura, Y. "Hopology": Inquiry into Relationships between Hope and the Society, 2008. [https://yab.yomiuri.co.jp/adv/wol/dy/opinion/society_100125.html, 06.07.2021]

Manzenreiter, Wolfram and Barbara Holthus (Eds.). 2017. Happiness and the Good Life in Japan. London: Routledge.

Pekkanen, R. J., Tsujinaka, Y. and Yamamoto H. 2014: Pekkanen, R. J. et al. Neighborhood Associations and Local Governance in Japan. Routledge. London.